

v. .kk HkkÅ | kBps | kekftd dk; Z% , d , frgkfl d voykdu

i k- MKW ol r Mkxjs %l g; kxh i k/; ki d½

इतिहास विभाग प्रमुख

श्रीमती सुरजदेवी रामचंद्र मोहता महिला महाविद्यालय, खामगांव

i Lrkouk%

अण्णाभाऊ साठे एक प्रतिभावंत लेखक तथा सामाजिक विचारवंत म्हणून महाराष्ट्रातच नव्हे तर जगभर ओळखल्या जातात. अण्णाभाऊंचा जीवनप्रवास, त्यांचे अनुभव, त्यांनी निर्माण केलेले साहित्य म्हणजे एक ऐतिहासिक ठेवा आहे. ज्यावेळी क्रांति वर्गाचा, उपेक्षितांचा इतिहास लिहीला जाईल, तेव्हा अण्णाभाऊंचे फार मोठे योगदान इतिहासात आहे. हे मान्य होईल. त्यांनी साहित्यामध्ये शोषित, उपेक्षित व दुर्बल घटकांना केंद्रबिंदू मानले. कार्लमार्क्स, लेनिन, फुले, शाहू, आंबेडकरांच्या विचारांच्या मुल्यांची समाजात पेरणी करण्याचे काम केले. एवढेच नव्हे तर, संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीत प्रत्यक्ष भाग घेऊन आपल्या शाहिरीने त्यांनी बुद्धीवंत व सामान्य लोकांना जागृत करण्याचे ऐतिहासिक कार्य केले.

या भोध निबंधात अण्णाभाऊंच्या कार्याच्या पुढील ऐतिहासिक गोष्टींवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

1. अण्णाभाऊंच्या सामाजिक कार्याचे अध्ययन करणे.
2. साहित्यातून समाजाला दिशा दिली, ते कार्य अधोरेखित करणे.
3. संयुक्त महाराष्ट्राच्या लढयातील कार्याचे अवलोकन करणे.

अण्णाभाऊंच्या साहित्यिक, व्यक्ति म्हणून त्यांच्या जडण घडणीत ज्या प्रेरणा लाभल्या त्या प्रेरणा म्हणजे आंबेडकरी व मार्क्सवादी आहेत. म्हणजेच त्यांनी आपले लिखाण नवीन समाजाची निर्मिती करण्यासाठी लिहील्याचे दिसते. म्हणूनच त्यांनी भांडवलशाही व्यवस्थेवर प्रहार केले. ते म्हणतात, 'भांडवलशाही व्यवस्था स्वतःच्या हितासाठी वर्णव्यवस्था राबविते. इतकेच नाही तर धर्माची व जातीची युध्दे ही व्यवस्था उभी करते. म्हणून त्यांनी भांडवलशाही व्यवस्था नाकारली. साहित्य हे समाजाचे परिवर्तनाचे शस्त्र आहे अशी त्यांची भूमिका होती. आहे अशी त्यांची भूमिका होती. वास्तववादी लिखाण करून बहुजनांना जागृत करण्याचे ऐतिहासिक कार्य त्यांनी केले. लोकांचा इतिहास लिहीण्याच्या प्रयत्नातून त्यांनी ऐतिहासिक मुल्यांची नोंद घेतली. शाहिरीमधून त्यांनी मार्क्सवादी भूमिका पार पाडली. लेनिनग्रांडचा पोवाडा, बर्लिनचा पोवाडा, बंगालच्या दुष्काळाचा पोवाडा यामधून कम्युनिस्ट कामगार विषयक भूमिका दिसते. कम्युनिस्ट पक्ष हा सर्वसामान्यांचा विचार करतो. बदलत्या काळाप्रमाणे नवीन मुल्यांचा स्विकार करतो. असे त्यांना वाटत असे.

लोक” गहीर, साहित्यिक आणि कॉम्रेड या तिन्ही भुमिकांतून वेगवेगळे न करता येणारे अण्णाभाऊ साठे यांचा जन्म 1 ऑगस्ट 1920 रोजी सांगली जिल्हयातील वाटेगांव येथे एका मातंग कुटुंबात झाला. त्यांच्या आईचे नाव बालुबाई होते. तर वडीलांचे नाव भाऊराव असे होते. कुटुंबाची आर्थिक परिस्थिती अतिशय दयनीय होती. घरी अठराविश्वे दारिद्र्य पाचीला पुजलेले होते. अशाही परिस्थितीत अणांनी शिकावं अशी आई-वडीलांची इच्छा होती, तशी त्यांनी बोलून दाखविली. परंतु अणाभाऊ म्हणायचे की, ‘आबा मी शाळेत गेलो नाय तरी शाळेत जाणार हाय!’ मी लावण्यावरचं तुम्हाला पैसा मिळवून दावतो. मला मुंबईला घेऊन चला, मग माझी गंमत बघा. ‘मला कस लिवाय यत नाय ते बघू’ असे आवेगाने आणि जोशाने म्हणत होते.

1930 मध्ये अणाभाऊ फक्त दिड दिवसच शाळेत गेले. नंतर ते त्यांच्या वडीलांसोबत मुंबईला आले. घरची आर्थिक परिस्थिती चांगली नसल्यामुळे व जवळ पैसा नसल्यामुळे अणाभाऊ व त्यांचे वडील मुंबईला येण्याकरिता पायीच निघाले, ते दरमजल दरकोस करीत. एक हजार किलोमीटरचे अंतर कापीत मुंबईला पोहोचले. अणाभाऊ मुंबईला येतांनी रस्त्याला चालतांनी जे काम मिळेल ते करीत मुंबईला आले व भायखळ्यात राहू लागले.

मुंबईमध्ये आल्यावर अणाभाऊंनी आपल्या पोटाची खळगी भरण्याकरिता पुष्कळ कामे केलीत. त्यांनी हमाली केली, कोळसे भरले, झाडू मारला, घरगुती म्हणून कामे केली, फेरीवाल्यांसोबत भाड्याची टोपली वाहिली. नंतर नायगाव येथील कोहिनूर मिलमध्ये कामगार म्हणून काम केले. परंतु मार्क्सवाद अणांच्या रक्तारक्तात भिनला होता. याच वेळी परशुराम जाधवाच्या बलिदानाने भारून जाऊन त्यांनी कामगार चळवळीत उडी घेतली. परंतु त्यांना आपल्या नोकरीवर पाणी फेरावे लागले. अणाभाऊंनी मागे वळून कधीच पाहिले नाही. त्यांनी कामगार चळवळीशी संबंधित रशियातील लेनिन, मॅक्सिम गार्की यांची अनेक पुस्तके वाचून काढलीत. याच वेळी त्यांची कॉ. साळवी, कॉ. मोरे या कार्यकर्त्यांशी ओळख झाली. तसेच कॉ. श्रीपाद अमृत डांगे यांच्याशी अणाभाऊंची भेट झाली. त्यांच्या विचाराने अणाभाऊ भारावून गेले व 1936 मध्ये त्यांनी कम्युनिस्ट पार्टीत प्रवेश घेतला.

अणाभाऊंना लिहीता-वाचता येत नव्हते. ते मुंबईत आल्यानंतर शानुच्या सहकार्याने लिहणे-वाचणे शिकले. पुढे कामगार चळवळीत पडल्यानंतर त्यांना वाचनाचा चांगलाच सराव झाला. त्यांनी साहित्यिकांचे, क्रांतिकारकांच्या साहित्याचं वाचन केले. त्याचाच परिणाम म्हणजे अणाभाऊंनी लोकजागृतीचे कार्य हाती घेतले. संपूर्ण, बहुजन, शोषित,, पिडीत, कामगार वर्गाला जागृत करून त्यांना त्यांच्या हक्काची जाणीव करून दिली.

अणाभाऊ साठे हे शाहिरांच्या परंपरेतील ‘सरताज’ होते. 1937 मध्ये स्टॅलिनग्रॅडचा पोवाडा, महाराष्ट्राचा पोवाडा लिहीला. तसेच 1938 मध्ये स्पेनचा पोवाडा लिहीला, अमळनेरचे हुतात्मे, बर्लिनचा पोवाडा, मुंबईचा गिरणी कामगार, बंगालची हाक, तेलंगणाचा संग्राम, महाराष्ट्र वेध, तू मराठमोळा, शिवारी

चला, दुनियेची दौलत सारी, माझी मैना गावावर राहिली, जग बदल घालून घाव, गण, गौळण इ. 19 लोकनाटय, 15 तमाशे, अनेक पोवाडे, लावण्यगिते, वगनाटये इ. अण्णाभाऊंनी शाहिरी केलेली आहे.

अण्णाभाऊ केवळ शाहिरच नव्हते.तर ते एक आंतरराष्ट्रीय ख्यातीचे साहित्यिक होते. त्यांनी फकीरा, वारणेचा वाघ, वारणेच्या खोऱ्यात, अलगुलीबाग, अहंकार, आवडी, केवडयाचे कणीस, गुलाम, माकडीचा माळ, वैजयंता, वैर, संघर्ष, रानविका इत्यादी चाळीस दर्जेदार कादंबऱ्या लिहून साहित्य क्षेत्रात आपला कायमस्वरूपी ठसा उमटविला. कृष्णा काठच्या कथा, खुळवाडी, कंजारी, ताडी, भानामती, फरारी, गजाआड, मास्तर इत्यादी प्रसिध्द कथासंग्रह व इमानदार नाटक, रशियाचा प्रवास हे प्रवास वर्णनात्मक अण्णाभाऊंनी लेखन केले.

अण्णाभाऊंच्या कादंबऱ्या एवढ्या उच्च दर्जाच्या होत्या की, समाजाला योग्य दिशा देण्याकरिता त्यांच्या फकीरा, वैजयंता, टिळा लावीते मी रक्ताचा, वारणेचा वाघ, डोंगराची मैना, मुरली मल्हारी, रावाची, बारा गावचे पाणी या कादंबऱ्यांवर चित्रपट प्रकाशित करण्यात आले. अण्णाभाऊंनी आपले संपूर्ण आयुष्य बहुजनांच्या, शोषितांच्या, पिडीतांच्या, कामगारांच्या हक्काकरिता खर्ची घातले. कामगारांचे प्रश्न ऐरणीवर आणले. ते म्हणत की, 'ही भूमी शोषाच्या कपाळावर तरली नसून ती कामगारांच्या, d"Vdl; kP; k rG gkrkoj rjyh vkg*' एवढे परखड मत त्यांनी व्यक्त केले. डॉ. अण्णाभाऊंनाही कम्युनिस्ट पक्षात उपेक्षित वागणूक मिळाली. म्हणून अण्णाभाऊंनी कम्युनिझमचा त्याग करून फुले, शाहू, आंबेडकर वादाचा स्विकार केला. अण्णाभाऊंनी केवळ आंबेडकरवादाचा स्विकारच केला नाही तर ते डॉ. आंबेडकरांना गुरु मानू लागले. त्यांच्या साहित्यातही आंबेडकरवाद दिसून येऊ लागला. एवढेच नव्हे तर डॉ. आंबेडकरांनी आपल्याला कोणता संदेश दिला? हे अण्णाभाऊ 1956 मध्ये- 'जग बदल घालून घाव। सांगून गेले मला भिमराव।।' या गीताच्या माध्यमातून सांगतात गुलामगिरीच्या या चिखलातून बाहेर येण्याचा संदेश डॉ. आंबेडकरांनी दिल्याचे सांगतात. 1959 रोजी अण्णाभाऊंनी 'फकीरा' नावाची कादंबरी लिहून, विश्वरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या झुंजार लेखणीस अर्पण केली. त्यांच्या या कादंबरीला महाराष्ट्र सरकारने प्रथम पारितोषिक देऊन गौरव केला. एवढे उच्च दर्जाचे साहित्य अण्णाभाऊंनी लिहले.

या जगाच्या रंगमंचावर येऊन अण्णाभाऊंनी विविध भूमिका वठविल्या. त्यांनी डोंगर फोडला, गिरणीत काम केले, कोळसे भरले, हमाली केली, झाडू मारला आदी कामे केली. शाहिरीच्या माध्यमातून लोकांमध्ये जागृती केली. विश्व विख्यात साहित्यिक बनले. लाल बावटा कलापथकाची स्थापना करून कलापथकावर बनले. एवढेच नव्हे तर गोवा मुक्ती संग्राम, चले जाव चळवळीतही भाग घेतला, इ. भूमिका अण्णाभाऊंनी चालविल्या. अण्णाभाऊंच्या या विविधांगी यशाची कमान दिवसेंदिवस चंद्राच्या कलेप्रमाणे वाढतच होती. परंतु 1963 पासून त्यांच्या यशाला ग्रहण लागले, त्यांना वैफल्यग्रस्त जीवन जगावे लागले. लाल बावटा कलापथक बंद पडले, फिल्म कॉर्पोरेशनतर्फे घेण्यात आलेले कर्ज कर्ज परत

करण्यास सहकारी मित्रांनी नकार दिला. जातीयतेच्या अंतर्गत शत्रुमुळे कम्युनिस्ट पक्षातही अण्णाभाऊंची अवहेलना झाली. त्यांच्या कौटुंबिक व सहकारी मंडळींशी दुराव्याचे संबंध असल्यामुळे अण्णाभाऊंना उपवास घडत होते. त्यामुळे वय झाले नसतांनाही त्यांना मृत्यूच्या दरबारात दाखल व्हावे लागले. 18 जुलै 1969 रोज शुक्रवार 11.30 वाजता अण्णाभाऊंचे निधन झाले. अण्णाभाऊ जेव्हा गेले तेव्हा त्यांच्या जवळ कुणीही नव्हते. अंथरुणाजवळ कुणीही नव्हते. अंथरुण नसलेल्या नुसत्या दोरीच्या खाटेवर त्यांचा देह किती तरी तास तसाच पडून होता. अण्णाभाऊंचा मृत्यू झाला त्या दिवशी 'फकिरा' हा चित्रपट मुंबईला लागला होता. त्यांच्या चित्रपटाला पाहण्याकरिता हजारो लोकांची गर्दी होती. परंतु त्यांच्या प्रेत यात्रेत मात्र मोजून 13 माणसे होती ही मोठी शोकांतिका म्हणावी लागेल.

तसेच त्यांनी संयुक्त महाराष्ट्राच्या लढयात प्रत्यक्ष सहभाग घेतला. त्यांनी केलेले लिखाण समाजोपयोगी असून त्यांच्या ऐतिहासिक कार्यांचा आढावा घेण्यात आला आहे. त्यांना समाजामध्ये विषमता घालवून नवनिर्मिती करावयाची होती. म्हणूनच त्यांनी परिवर्तनवादी साहित्य लिहून समाजाला दिशा देण्याचे ऐतिहासिक कार्य केले.

। nHk%

1. MKW रमेश लांडगे, व इतर (संपादक) : सत्यशोधक अण्णाभाऊ साठे : अनुभवाचे विदयापीठ, पहिली आवृत्ती 1 ऑक्टोबर 2018.
2. MkxGs vtµ o brj %l i knD% : अण्णाभाऊ साठे निवडक वाडःमय, म.रा.साहित्य व संस्कृती मंडळ, मुंबई, प्रथम आवृत्ती 1 ऑगस्ट 1998.
3. शिवाजी जवळगेकर : जननायक अण्णाभाऊ साठे, साहित्य भूषण अण्णाभाऊ साठे, झेप प्रकाशन, नाशिक, प्रथम आवृत्ती ऑगस्ट 2008.
- 4- *Dr. Vishnu Patil (other's) : Satyashodhak Annabhau Sathe : A Humanistic Philosopher*
5. *A.B. Ambhore, 2007, Lokshahir Annabhau Sathe Prerananche pariparv- Artanwadi Sahitya, Sammelan Gaurav Pustika, Yashwant Printers, Amravati.*